

ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม
กรณีศึกษาวัดหิรัญญาวาส ตำบลเกาะช้าง อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย
Success Factors of Religious and Cultural Tourism: A Case Study of Hirunyavath Temple,
Koh Chang Sub-district, Mae Sai District, Chiang Rai Province

พระอธิการภูวนัย จับใจนาย

pharsan147@gmail.com

รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต (รัฐประศาสนศาสตร์)

สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

ดร. พลวัฒน์ ประพัฒน์ทอง

pollavat.pra@mfu.ac.th

สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

บทคัดย่อ

การศึกษานี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา (1) เพื่อศึกษาระดับปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมของวัดหิรัญญาวาส ตำบลเกาะช้าง อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย (2) เพื่อศึกษาถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จในการจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมของวัดหิรัญญาวาส ตำบลเกาะช้าง อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย และ (3) เพื่อแสวงหาแนวทางการพัฒนา รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนา และ วัฒนธรรมในวัดและหมู่บ้านชุมชนของวัดหิรัญญาวาส ตำบลเกาะช้าง อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย

กลุ่มตัวอย่างในการศึกษานี้ คือ ประชาชนในหมู่บ้าน จำนวน 100 คน นักท่องเที่ยวที่มาท่องเที่ยวในวัดหิรัญญาวาส จำนวน 100 คน และผู้นำหมู่บ้านชุมชน จำนวน 10 คน ของบ้านเหมืองแดงน้อย หมู่ที่ 8 ตำบลเกาะช้าง อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย รวมเป็นจำนวน 210 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถาม สำหรับนักท่องเที่ยว และประชาชน และแบบสัมภาษณ์แบบเชิงลึก สำหรับกลุ่มตัวอย่างผู้นำในหมู่บ้านชุมชน สถิติสำหรับการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าคะแนนเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา

ผลการศึกษาพบว่า สำหรับนักท่องเที่ยว (1) ส่วนใหญ่มีพฤติกรรมการท่องเที่ยวในด้านลักษณะการเดินทาง และเป็นลักษณะครอบครัว ใช้จ่ายานพาหนะส่วนใหญ่ใช้รถยนต์ส่วนตัว วัตถุประสงค์ของการเดินทางมาท่องเที่ยวมีวัตถุประสงค์ท่องเที่ยว/พักผ่อน ส่วนใหญ่เคยเดินทางมาท่องเที่ยวที่วัดหิรัญญาวาส ระยะเวลาที่มาท่องเที่ยวเป็นการมาท่องเที่ยวไปเช้า-เย็น ในด้านการเคยทราบข้อมูล

เกี่ยวกับการท่องเที่ยวของวัดหิริญญาวาส ส่วนใหญ่ทราบจากสื่อเพื่อน/ญาติ ด้านค่าใช้จ่ายในการท่องเที่ยว ส่วนใหญ่มีค่าใช้จ่ายในการท่องเที่ยวครั้งนี้ต่ำกว่า 1,000 บาท และส่วนใหญ่นักท่องเที่ยวมีความต้องการที่จะท่องเที่ยวในเส้นทางแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม (2) ความคิดเห็นต่อศักยภาพในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมในวัดหิริญญาวาส ทั้ง 5 ด้าน คือ ด้านลักษณะทางกายภาพ ด้านการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจและสังคม ด้านศิลปวัฒนธรรม และด้านการบริหารและจัดการ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก สำหรับประชาชน (1) ความคิดเห็นต่อปัจจัยที่เกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมในวัดหิริญญาวาส ทั้ง 3 ด้าน คือ ด้านศักยภาพในการดึงดูดใจด้านการท่องเที่ยว ด้านศักยภาพในการรองรับด้านการท่องเที่ยว และด้านศักยภาพในการรองรับด้านการบริหารจัดการ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (2) การเข้าร่วมในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนา และวัฒนธรรมของวัดหิริญญาวาส พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ประเด็นกิจกรรมที่สำคัญ คือ ประชาชนสนใจติดตามข้อมูลข่าวสารการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมของวัดหิริญญาวาสจากสื่อต่าง ๆ (3) สภาพปัญหาและอุปสรรคในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวของวัด 3 ประเด็น คือ ประเด็นสภาพการเข้าร่วมวางแผนพัฒนา ผลพบว่า โดยภาพรวมประชาชนได้เข้าร่วมดำเนินการในการแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงาน ประเด็นปัญหาที่เกิดจากคนในหมู่บ้านชุมชน ผลพบว่า โดยภาพรวม ประชาชนในหมู่บ้านขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องแนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม และประเด็นปัญหาที่เกิดจากที่บุคลากรในวัด ผลพบว่า โดยภาพรวมยังขาดการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารในเรื่องที่มีผลกระทบต่อคนในชุมชน สภาพแวดล้อม และไม่สนับสนุนและให้ความร่วมมือกับคนในหมู่บ้านให้มีการรวมกลุ่มหรือสร้างเครือข่ายภาคประชาชนในการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาวัด การสัมภาษณ์ผู้นำหมู่บ้านชุมชน (1) ศักยภาพของวัดและหมู่บ้าน/ชุมชน และการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมของวัด 3 ด้าน คือ ด้านศักยภาพในการดึงดูดใจด้านการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม พบว่า ประเด็นศิลปวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์ ต่างมีความเห็นเดียวกันที่วัดหิริญญาวาสมีพระพุทธรูปที่สานด้วยไม้ไผ่มีองค์ขนาดใหญ่ มีชื่อเรียกว่า “พระสิงห์สานชนะมาร” และในประเด็นการจัดกิจกรรมของวัด ต่างมีความคิดเห็นว่าทางวัดได้มีการจัดกิจกรรมของวัดอย่างต่อเนื่อง และให้หมู่บ้านชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรม (2) ศักยภาพในการรองรับด้านการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม พบว่า ประเด็นการมีสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน มีความคิดเห็นในประเด็นนี้แตกต่างกัน และในประเด็นการสนับสนุนของหมู่บ้านและภาครัฐ มีความคิดเห็นในประเด็นนี้ในลักษณะทางหมู่บ้านได้ให้การสนับสนุนเป็นอย่างดี แต่ภาครัฐยังไม่เข้ามาให้การสนับสนุนเท่าที่ควร (3) ศักยภาพในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยว พบว่า ประเด็นการจัดการดูแลรักษาและปรับปรุงสภาพแวดล้อมของวัด มีความคิดเห็นในประเด็นนี้ในลักษณะมีการจัดการด้านการ

ให้ความรู้ และการสร้างจิตสำนึก โดยพิจารณาจากการดำเนินงานขององค์กรที่ดูแลรับผิดชอบพื้นที่ ในการสร้างเสริมจิตสำนึก และการเรียนรู้ในเรื่องคุณค่าของแหล่งวัฒนธรรมแก่นักท่องเที่ยว เจ้าหน้าที่ดูแลพื้นที่ ผู้ประกอบการ และชุมชนท้องถิ่นที่อยู่โดยรอบแหล่งท่องเที่ยว และในประเด็น บุคลากรเพียงพอต่อการให้บริการนักท่องเที่ยว มีความคิดเห็นให้มีการจัดการด้านการให้ความรู้ และการสร้างจิตสำนึก และประเด็นบุคลากรเพียงพอต่อการให้บริการนักท่องเที่ยว มีความคิดเห็น ในการจัดการด้านเศรษฐกิจและสังคม (2) แนวทางในการพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนา และวัฒนธรรมของวัดหิรัญญาวาส ใน 2 ประเด็น คือ ประเด็นแนวทางการพัฒนารูปแบบการ จัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมที่เกิดจากประชาชน พบว่า มีความคิดเห็นที่หลากหลาย ที่สำคัญ คือ ควรส่งเสริมให้วัดเป็นศูนย์กลางของศาสนาและวัฒนธรรมของหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัด ควรให้มีหน่วยงานมาฝึกอบรมให้กับประชาชนในหมู่บ้านมีผลิตภัณฑ์สินค้าชุมชน (OTOP) เพื่อสร้างรายได้และเป็นอัตลักษณ์ของหมู่บ้าน และ ควรมีการเผยแพร่ข้อมูลและ ประชาสัมพันธ์วัดผ่านทางสื่อสารอินเทอร์เน็ตให้นักท่องเที่ยวได้รู้จักมากขึ้นในยุคปัจจุบัน และ ประเด็นแนวทางการส่งเสริมพัฒนารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม ของวัดที่เกิดจากบุคลากรของวัด พบว่า มีความคิดเห็นที่หลากหลาย ที่สำคัญ คือ ควรจัดหาวิทยากร เพื่อให้ความรู้และความเข้าใจให้แก่นักท่องเที่ยวในเรื่องของประวัติความเป็นมาของวัด ของพระ สิ้นฐาน และควรให้บุคลากรของวัดได้ไปศึกษาดูงานของต้นแบบแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาและ วัฒนธรรม ที่จะได้นำเอาแนวคิดหรือแนวทางมาพัฒนาวัดให้มีการพัฒนาดีขึ้น การทดสอบสมมติฐาน จากสมมติฐานที่ตั้งไว้ว่า ปัจจัยด้านศักยภาพในการดึงดูดใจด้านการท่องเที่ยวอยู่ในระดับมาก ส่งผลต่อความสำเร็จในการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม ของวัดหิรัญญาวาส ตำบลเกาะช้าง อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

คำสำคัญ: ความสำเร็จการจัดการ/การท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม

ABSTRACT

The objectives of this study were: (1) to examine levels of factors affecting success in religious and cultural tourism management of Wat Hirunyavath, Koh Chang subdistrict, Mae Sai district, Chiang Rai province, (2) to examine factors influencing success in religious and cultural tourism management of Wat Hirunyavath; and (3) to propose guidelines developing religious and cultural tourism management model for the temple and communities within the area of Wat Hirunyavath.

The samples in this study were 210 participants including 100 villagers, 100 tourists visiting Wat Hirunyavath, 10 community leaders from Ban Muengdaengnoi Moo 8, Koh Chang subdistrict, Mae Sai district, Chiang Rai province. The research instruments were questionnaires for tourists and villagers, and in-depth interview for community leaders. The data was analyzed using mean, standard deviation, and content analysis.

The findings showed that regarding the tourists (1) their traveling behaviors were family traveling using personal car; their traveling purpose was travel and leisure; the majority used to visit Wat Hirunyavath; traveling duration was a day trip; they received traveling information from the media/friends/relatives; their traveling expense was less than 1,000 Baht; their traveling intention was to follow religious and cultural tourism routes. (2) Opinion toward potential in religious and cultural tourism management of Wat Hirunyavath in regard to 5 aspects including physical characteristics, environmental quality maintenance, socio-economic, arts and culture, and management, in overall, was found at the high level. Regarding villagers, (1) Opinion toward factors developing potential in religious and cultural tourism management of Wat Hirunyavath in regard to 3 aspects including potential in tourism magnet, potential in tourism caring capacity, and potential in management, in overall, was rated at the high level. (2) People's participation in religious and cultural tourism management of Wat Hirunyavath, in overall, was found at the high level. The important activities were people paid closed attention on following news about development of religious and cultural tourism attraction of Wat Hirunyavath from various types of media. (3) Problems and obstacles in tourism management of Wat Hirunyavath involved 3 issues. Regarding planning participation circumstance, in overall, people were involved in appointing operation committee, while regarding problem about people in the community, in overall, people lacked knowledge and understanding about development of religious and cultural tourism site. For problem involving staff in the temple, in overall, there was the lack in information

dissemination on issues impacting people in the community, environment, and unsupportive and uncooperative feeling of people in the community on assembly or public networking to participate in developing the temple. Regarding interview results with community leaders, (1) Potential of temple/village/community and religious and cultural tourism management of the temple on 3 aspects including potential in religious and cultural tourism motivation, the findings showed that the temple possessed outstanding arts and cultural identity as Wat Hirunyavath housed the biggest bamboo Buddha image entitled "Winning Mara Bamboo Buddha". The temple also organized the activities continuously and allowed participation of people in the community. (2) Potential in religious and cultural tourism caring capacity, regarding the temple possessing basic convenient facilities, the interviewee held different opinion on this issue. About support from community and government, the community provided good support to the temple but there was still limited support from government. (3) Potential in tourism management, regarding the temple's environment maintenance, the interviewee placed an emphasis on making understanding and raising awareness to the tourists about the value of the religious and cultural tourism site. Also, the staff overseeing the temple was sufficient against the number of the tourists. Regarding socio-economic management, (2) there were 2 issues about constructing the model developing religious and cultural tourism of Wat Hirunyavath. That is, people-based developing model as people expressed variety of opinion but the important one was the temple should serve as religious and cultural center of the community, subdistrict, district, and province. The government should train people in the community regarding skills in producing OTOP products in order to generate income and construct community identity. The temple should use online public relations activities using various types of internet channels in order to advertise the temples to the tourists. Regarding development staff of the temple, there should be training for the staff about history of the temple so that they could share this knowledge to the tourists. The temple staff should have the chance to visit the prototype religious and cultural tourism site so that they could use this knowledge to develop this temple. Regarding hypothesis testing, the findings agreed with the set hypothesis in that tourism attracting factors showed high degree of effect toward the success of religious and cultural tourism management of Wat Hirunyavath, Koh Chang subdistrict, Mae Sai district, Chiang Rai province.

Keywords: Management Success/Religious and Cultural Tourism

บทนำ

จังหวัดเชียงราย เป็นจังหวัดหนึ่งของประเทศไทย ที่มีเอกลักษณ์ทางด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณีล้านนา มีคำขวัญของจังหวัดว่า “เหนือสุดในสยาม ชายแดนสามแผ่นดิน ถิ่นวัฒนธรรมล้านนา ล้ำค่าพระธาตุดอยตุง” จังหวัดเชียงรายอยู่ห่างจากกรุงเทพฯ ประมาณ 785 กิโลเมตร มีเนื้อที่ทั้งสิ้นประมาณ 11,678 ตารางกิโลเมตร แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 18 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองเชียงราย อำเภอเชียงของ อำเภอเวียงป่าเป้า อำเภอเทิง อำเภอป่าแดด อำเภอพาน อำเภอเวียงชัย อำเภอแม่จัน อำเภอเชียงแสน อำเภอแม่สาย อำเภอแม่สรวย อำเภอพญาเม็งราย อำเภอเวียงแก่น อำเภอขุนตาล อำเภอแม่ฟ้าหลวง อำเภอแม่ลาว อำเภอเวียงเชียงรุ้ง และอำเภอค้อยหลวง และจังหวัดเชียงรายได้กำหนดวิสัยทัศน์ (Vision) ว่า “เมืองทองของวัฒนธรรมล้านนา นำการค้าสู่สากล ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข” และมีประเด็นยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดเชียงรายตามแผนพัฒนาจังหวัดเชียงราย (พ.ศ. 2557-2560) การใช้บริบทด้านการศึกษาศิลปวัฒนธรรม ที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นตามแนวคิดทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างความคุ้มกันของครอบครัวชุมชนและสังคม โดยให้มีการสนับสนุนการสร้างอัตลักษณ์ของเมืองผ่านการจรรโลงศาสนาวัฒนธรรมล้านนา ให้ประชาชนมีความเอื้ออาทรต่อกัน สนับสนุนการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมล้านนากับประเทศเพื่อนบ้าน

อำเภอแม่สายเป็นอำเภอหนึ่งในเขตการปกครองของจังหวัดเชียงราย ตั้งอยู่ทางด้านทิศเหนือ ห่างจากกรุงเทพมหานคร ประมาณ 896 กิโลเมตร แบ่งการปกครองออกเป็น 8 ตำบล 87 หมู่บ้าน มีความโดดเด่นของความหลากหลายการอยู่อาศัยของชนชาติพันธุ์ และหลากหลายของศิลปวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น อีกทั้งมีสถานที่แหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญอยู่หลายแห่งด้วยกัน อาทิเช่น พระธาตุดอยตุง วัดพระธาตุดอยเวา วัดถ้ำผาจม วัดหิริญญาวาส วัดมงคลธรรมกายาราม ขุนน้ำนางนอน อ่างเก็บน้ำถ้ำเสาหินพญานาค วัดถ้ำปุม ถ้ำปลา ด่านพรมแดนแม่สาย

ตำบลเกาะช้าง เป็นหนึ่งใน 8 ตำบลของอำเภอแม่สาย มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศสหภาพเมียนมาร์ โดยมีแม่น้ำสายเป็นพรมแดนทางธรรมชาติ ในฐานะที่ข้าพเจ้าดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดหิริญญาวาส เป็นผู้ที่มีความเชื่อของคณาจารย์ใหม่ ที่มีใจรักในประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นทุนอยู่แล้ว จึงได้ดำริคิดค้นการทำพระสานด้วยไม้ไผ่ที่มีขนาดใหญ่ ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการรักษาเนื้อไม้ให้อยู่คงทนถาวรยาวนานด้วยการทาด้วยน้ำยางรักมีลักษณะสีดำ ร่วมกับคณะสงฆ์ในตำบลเกาะช้าง และประชาชนในพื้นที่และใกล้เคียง มีประชาชน นักท่องเที่ยวทั้งในประเทศและต่างประเทศได้รู้จักแพร่หลาย เข้ามาเยี่ยมชม กราบไหว้ขอพร และในปัจจุบันยังได้มีการร่วมมือระหว่างคณะสงฆ์ และภาคประชาชนในพื้นที่ตำบลเกาะช้างพัฒนาปรับสภาพภูมิทัศน์สองข้างทางเส้นทางเข้าวัดหิริญญาวาส ระยะทางประมาณ 7 กิโลเมตร โดยการปลูกต้นไม้ชื่อ ต้นจิวแดง เพื่อให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวในอนาคต ให้เป็นที่รองรับของการพัฒนาการท่องเที่ยวสู่อาเซียน เนื่องจาก

ตำบลเกาะช้างมีอาณาเขตติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน ที่นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศสามารถเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวได้ ได้แก่ ประเทศเมียนมาร์ ลาว จีน จึงได้สังเกตเห็นว่า ปัจจุบันพระสงฆ์มีบทบาทในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ประเพณี ซึ่งการดำเนินการสอดคล้องกับแผนพัฒนาจังหวัดจังหวัดเชียงราย และอำเภอแม่สาย ที่มีเป้าประสงค์ เพื่อสร้างงาน สร้างรายได้จากการท่องเที่ยวให้กับท้องถิ่นมากขึ้น ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมแบบล้านนา

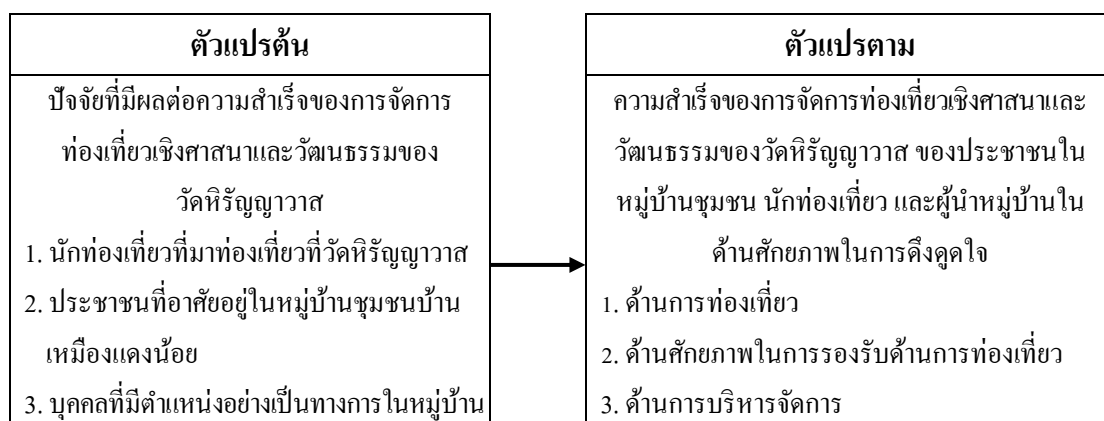
ด้วยเหตุที่ตำบลเกาะช้าง เป็นตำบลขนาดกลาง ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลักทำนา ทำสวน ทำไร่ และรับจ้างทั่วไป ทำให้ประชาชน หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังขาดการมีส่วนร่วมในการพัฒนา และส่งเสริมสนับสนุน และแหล่งท่องเที่ยวยังไม่มีความโดดเด่น หรือเอกลักษณ์มาเป็นสัญลักษณ์ หรือแรงจูงใจให้นักท่องเที่ยวได้เยี่ยมชม รวมทั้งปัญหาด้านการบริหารจัดการที่ขาดองค์รวม ไม่มีแผนงาน โครงการ และงบประมาณ ที่จะบูรณาการร่วมให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งในการพัฒนาให้ตำบลเกาะช้างเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม จึงมีปัญหาในหลาย ๆ ด้านด้วยกัน อีกทั้งตำบลเกาะช้างยังไม่มีสถานที่ท่องเที่ยวที่โดดเด่น ดึงดูดผู้คนเข้ามาสู่ในตำบลเกาะช้าง ทำให้พระสงฆ์ถือว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในชุมชน เป็นผู้นำทางจิตใจ ได้นำเอาวิกฤตมาเป็นโอกาสในการพัฒนาชุมชน โดยมีพระสงฆ์กับวัดเป็นหลัก นำเอาหลักความเชื่อในทางพระพุทธศาสนามาก่อเกิดการพัฒนาโดยรวม สามารถนำเอาวัฒนธรรมประเพณีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ แต่ไม่มีโอกาสนำเสนอออกสู่สายตาผู้คนและนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศที่สนใจ ทำให้วัดที่เป็นชุมชนในชนบทกลับกลายเป็นวัดที่มีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชม พระพุทธรูปที่สานด้วยไม้ไผ่ ที่มีกระบวนการสร้างพระสิ่งสถานองค์ขนาดใหญ่ นับว่าเป็นการยากมาตั้งแต่กระบวนการคิด ลงมือทำ จนสำเร็จออกมาได้ นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามา ทำให้เกิดการพัฒนาในชุมชนทางด้านเศรษฐกิจ ก่อเกิดอาชีพค้าขาย มีรายได้เพิ่มขึ้น ไม่เพียงแต่ภายในหมู่บ้านชุมชน ยังส่งผลให้ระดับตำบล อำเภอ จังหวัด และประเทศส่งผลให้หมู่บ้านชุมชนและวัดในตำบลเกาะช้างมีชื่อเสียง ที่ใช้เวลาการดำเนินงานภายใน 2 ปีเท่านั้น จึงเป็นที่น่าสนใจว่า วัดหิริญญาวาส ตำบลเกาะช้าง อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย มีแนวทางการบริหารจัดการหรือมีปัจจัยอะไรที่ทำให้วัดได้รับความสำเร็จในการพัฒนาเป็นวัดที่มีการจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนา และวัฒนธรรม นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเยี่ยมชมเฉลี่ยปีละ 30,000 คน และมีการพัฒนาวัดอย่างไรจึงทำให้ประสบความสำเร็จ พร้อมทั้งศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการบริหารงานของวัดหิริญญาวาส ตำบลเกาะช้าง อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย โดยนำเอาเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ของสำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว กรมการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 ด้าน ได้แก่ ด้านศักยภาพในการดึงดูดใจด้านการท่องเที่ยว ด้านศักยภาพในการรองรับด้านการท่องเที่ยว ด้านการบริหารจัดการ มาเป็นแนวทางในการศึกษา

นอกจากนี้ยังศึกษาปัญหา และอุปสรรคในการดำเนินการบริหารจัดการ เพื่อแสวงหาแนวทางการปรับปรุงการบริหารงาน และการดำเนินให้วัดมีการพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนา และวัฒนธรรมในวัดได้อย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาระดับปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จ ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมของวัดหิรัญญาวาส ตำบลเกาะช้าง อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย
2. เพื่อแสวงหาแนวทางการพัฒนา รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนา และวัฒนธรรมในวัดและหมู่บ้านชุมชนของวัดหิรัญญาวาส ตำบลเกาะช้าง อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย

กรอบแนวคิดในการศึกษา

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาเก็บข้อมูลโดยตรงจากกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่ที่กำหนดไว้ในขอบเขตการวิจัย โดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) ไปยังกลุ่มตัวอย่างประชาชนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน บ้านเหมืองแดงน้อย ตำบลเกาะช้าง อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย จำนวน 100 คน นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยววัดหิรัญญาวาส จำนวน 100 คน และการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มผู้นำในหมู่บ้านชุมชน จำนวน 10 คน โดยผู้วิจัยและผู้ช่วยทำการวิจัยเป็นผู้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่

เครื่องมือในการวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาประมวลผลข้อมูลที่รวบรวมมา ป้อนข้อมูลลงเครื่องคอมพิวเตอร์ โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปสำหรับการวิจัยทางสังคมศาสตร์ (Statistical Packagetor Social Science = SPSS) จากแบบสอบถาม และวิเคราะห์โดยค่าสถิติพื้นฐาน (Descriptive Statistics) ในรูปตารางแจกแจงความถี่ข้อมูลเป็นการวัดแนวโน้มเข้าสู่ส่วนกลาง โดยใช้ค่าคะแนนเฉลี่ย (Mean) เพื่อหาค่าที่จะเป็นตัวแทนชุดของข้อมูล และการวัดค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) และวิเคราะห์ข้อมูลแบบสัมภาษณ์ การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ตามประเด็นที่ได้จากการสัมภาษณ์นำมาวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดของการวิจัย และวัตถุประสงค์ แล้วนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา (Descriptive Research)

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. วิเคราะห์แบบสอบถามตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อที่ 1 เพื่อศึกษาระดับปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จ ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมของวัดหิรัญญาวาส ตำบลเกาะช้าง อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย วิเคราะห์โดยค่าสถิติพื้นฐาน (Descriptive Statistics) ในรูปตารางแจกแจงความถี่ข้อมูลเป็นการวัดแนวโน้มเข้าสู่ส่วนกลาง โดยใช้ค่าคะแนนเฉลี่ย (Mean) เพื่อหาค่าที่จะเป็นตัวแทนชุดของข้อมูล และการวัดค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

2. วิเคราะห์แบบสอบถามตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อที่ 2 เพื่อศึกษาถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จในการจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมของวัดหิรัญญาวาส ตำบลเกาะช้าง อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย วิเคราะห์โดยหาค่าคะแนนเฉลี่ย (Mean) และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) ในรูปตารางแจกแจงความถี่

3. วิเคราะห์แบบสอบถามตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อที่ 3 เพื่อแสวงหาแนวทางการพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนา และวัฒนธรรมในวัด และหมู่บ้านชุมชนของวัดหิรัญญาวาส ตำบลเกาะช้าง อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย วิเคราะห์โดยหาค่าคะแนนเฉลี่ย (Mean) และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) ในรูปตารางแจกแจงความถี่

ในการวิเคราะห์ข้อมูลแบบสัมภาษณ์ การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ตามประเด็นที่ได้จากการสัมภาษณ์นำมาวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดของการวิจัย และวัตถุประสงค์ แล้วนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา (Descriptive Research)

ผลการศึกษา

1. ผลการศึกษาจากแบบสอบถามสำหรับนักท่องเที่ยว พบว่า ส่วนใหญ่มีระดับการศึกษา ระดับปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ 29 รองลงมาระดับต่ำกว่า ม.3 และปริญญาตรีขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 23 เท่ากัน และระดับม.6 ปวช. หรือเทียบเท่า คิดเป็นร้อยละ 15 โดยมีอาชีพข้าราชการ ทหาร ตำรวจ เจ้าหน้าที่ของรัฐ คิดเป็นร้อยละ 41 รองลงมาอาชีพอิสระ คิดเป็นร้อยละ 24 และ อาชีพนักเรียน นักศึกษา คิดเป็นร้อยละ 21 โดยมีรายได้ต่อเดือน ต่ำกว่า 5,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 28 รองลงมา 25,001 บาทขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 21 และ 5,000-10,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 18

ผลการศึกษาพฤติกรรมการท่องเที่ยว พบว่า ส่วนใหญ่มีพฤติกรรมการท่องเที่ยวในด้าน ลักษณะการเดินทาง และเป็นลักษณะครอบครัว คิดเป็นร้อยละ 46 รองลงมา เป็นลักษณะของกลุ่มเพื่อน คิดเป็นร้อยละ 36 และ เป็นลักษณะคนเดียว บริษัททัวร์ และอื่น ๆ เท่ากัน คิดเป็นร้อยละ 6 ในด้านการใช้จ่ายพาหนะในการเดินทางนั้น ส่วนใหญ่ใช้รถยนต์ส่วนตัว คิดเป็นร้อยละ 63 รองลงมา ใช้รถอื่น ๆ คิดเป็นร้อยละ 13 และใช้รถเช่า/รถตู้ และรถยนต์บริษัทนำเที่ยวเท่ากัน คิดเป็นร้อยละ 11 ในด้านวัตถุประสงค์ของการเดินทางมาท่องเที่ยวครั้งนี้ ส่วนใหญ่มีวัตถุประสงค์ท่องเที่ยว/พักผ่อน คิดเป็นร้อยละ 80 มาท่องเที่ยวในการประชุม/สัมมนา คิดเป็นร้อยละ 7 และมาท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา/การกีฬา คิดเป็นร้อยละ 5 ในด้านเคยเดินทางมาท่องเที่ยวที่วัดหิริธัญญาวาส หรือ ไม่นั้น ส่วนใหญ่ เคยมา คิดเป็นร้อยละ 74 และไม่เคยมา คิดเป็นร้อยละ 26 ในด้านระยะเวลาที่มาท่องเที่ยว ในวัดหิริธัญญาวาสนั้น ส่วนใหญ่เป็นการมาท่องเที่ยวไปเช้า-เย็นกลับ คิดเป็นร้อยละ 73 รองลงมา มีระยะเวลา 1 วัน และ ไม่น่าใจ เท่ากัน คิดเป็นร้อยละ 11 และ มีระยะเวลา 2-3 วัน คิดเป็นร้อยละ 3 ในด้านการเคยทราบข้อมูลเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมของวัดหิริธัญญาวาสจาก สื่อใดนั้น ส่วนใหญ่ทราบจากสื่อเพื่อน/ญาติ คิดเป็นร้อยละ 36 รองลงมาทราบจากสื่อโทรทัศน์/วิทยุ คิดเป็นร้อยละ 23 และทราบจากสื่ออินเทอร์เน็ต คิดเป็นร้อยละ 14 ในด้านค่าใช้จ่ายในการท่องเที่ยว ครั้งนี้นั้น ส่วนใหญ่มีค่าใช้จ่ายในการท่องเที่ยวครั้งนี้ต่ำกว่า 1,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 63 รองลงมา มีค่าใช้จ่ายในการท่องเที่ยวครั้งนี้ 1,000-1,500 บาท คิดเป็นร้อยละ 19 และมีค่าใช้จ่ายในการท่องเที่ยว ครั้งนี้ 2,001-2,500 บาท และมากกว่า 3,001 บาทเท่ากัน คิดเป็นร้อยละ 6 ในด้านหากมีการจัดเส้นทางท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวประเภทใดที่นักท่องเที่ยวต้องการไปท่องเที่ยวมากที่สุดนั้น ส่วนใหญ่ นักท่องเที่ยวต้องการในเส้นทางแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม คิดเป็นร้อยละ 40 รองลงมาต้องการในเส้นทางแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ คิดเป็นร้อยละ 32 และต้องการในเส้นทาง แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ คิดเป็นร้อยละ 14

ผลการศึกษาความคิดเห็นต่อศักยภาพในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม ในวัดหิริธัญญาวาส ซึ่งมี 5 ด้าน ดังนี้

1) ด้านลักษณะทางกายภาพ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($X=3.98$) โดยลักษณะทางกายภาพที่สำคัญ คือ ความสมบูรณ์และความมีชื่อเสียงของแหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณค่าหรือเอกลักษณ์พิเศษเชิงการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม

2) ด้านการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($X=3.80$) การรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่สำคัญ คือ มีการจัดการคุณภาพเสียง ที่ห่างไกลจากย่านชุมชนเมืองหรือกิจกรรมที่เสียงดัง

3) ด้านเศรษฐกิจและสังคม โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($X=4.00$) โดยด้านเศรษฐกิจและสังคมที่สำคัญ คือ ความคุ้มค่าจากการท่องเที่ยว ที่มีความพึงพอใจในคุณค่าเชิงการท่องเที่ยว

4) ด้านศิลปวัฒนธรรมโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($X=4.24$) โดยด้านศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญ คือ มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน

5) ด้านการบริหารและการจัดการ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($X=3.56$) โดยด้านการบริหารและการจัดการที่สำคัญ คือ การจัดสิ่งอำนวยความสะดวก ที่มีป้ายอธิบายข้อมูลของการท่องเที่ยว

2. ผลการศึกษาจากแบบสอบถามสำหรับประชาชน พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามที่เป็นประชาชนในชุมชน/หมู่บ้าน ส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 46-55 ปี คิดเป็นร้อยละ 28 รองลงมา มีอายุระหว่าง 56-65 ปี คิดเป็นร้อยละ 24 และมีอายุระหว่าง 36-45 ปี คิดเป็นร้อยละ 20 โดยมีระดับการศึกษาต่ำกว่า ม.3 คิดเป็นร้อยละ 69 รองลงมา ระดับ ม.3 คิดเป็นร้อยละ 16 และระดับม.6 ปวช. หรือเทียบเท่า คิดเป็นร้อยละ 10 โดยมีอาชีพอิสระ คิดเป็นร้อยละ 73 รองลงมา ว่างาน คิดเป็นร้อยละ 16 และอาชีพนักเรียนนักศึกษา คิดเป็นร้อยละ 6 โดยมีระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในตำบลเกาะช้าง 16 ปีขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 91 รองลงมา 11-15 ปี คิดเป็นร้อยละ 6 และ 6-10 ปี คิดเป็นร้อยละ 2 โดยเป็นร้อยละ 6 โดยมีระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในตำบลเกาะช้าง มีรายได้ต่อเดือน ต่ำกว่า 5,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 58 รองลงมา 5,000-10,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 25 และ 10,001-15,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 18

ผลการศึกษาความคิดเห็นต่อปัจจัยที่เกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมในวัดหิรัญญาวาส ซึ่งมี 3 ด้าน ดังนี้

1) ด้านศักยภาพในการดึงดูดใจด้านการท่องเที่ยว โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($X=4.23$) โดยมีปัจจัยที่สำคัญ คือ ประชาชนคิดว่าพระสิงห์สถานเป็นศิลปกรรมของงานหัตถกรรมที่สร้างความประทับใจแก่นักท่องเที่ยว

2) ด้านศักยภาพในการรองรับด้านการท่องเที่ยว โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($X=4.06$) โดยเห็นว่าศักยภาพที่สำคัญ คือ ประชาชนคิดว่าวัดหิรัญญาวาส ยังสามารถพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกต่อไปได้อีกในอนาคต

3) ด้านศักยภาพในการรองรับด้านการบริหารจัดการ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($X=3.73$) โดยเห็นว่าศักยภาพที่สำคัญ คือ การจัดทำสื่อให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยว เช่น แผ่นพับ โปสเตอร์ เป็นสิ่งสำคัญในการให้ความรู้

ผลการศึกษาการเข้าร่วมในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนา และวัฒนธรรมของ วัดหิรัญญาวาส พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($X=3.58$) โดยประเด็นกิจกรรมที่สำคัญ คือ ประชาชนสนใจติดตามข้อมูลข่าวสารการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมของ วัดหิรัญญาวาสจากสื่อต่าง ๆ

ผลการศึกษาสภาพปัญหาและอุปสรรคในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนา และวัฒนธรรมของวัดหิรัญญาวาส ใน 3 ประเด็น คือ

1) ประเด็นสภาพการเข้าร่วมวางแผนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว เชิงศาสนาและวัฒนธรรม ผลการศึกษา พบว่า โดยภาพรวมประชาชนได้เข้าร่วมดำเนินการในการแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงาน คิดเป็นร้อยละ 54

2) ประเด็นปัญหาที่เกิดจากคนในหมู่บ้านชุมชน ผลการศึกษา พบว่า โดยภาพรวมประชาชนในหมู่บ้านขาดความรู้ ความเข้าใจในเรื่องแนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนา และวัฒนธรรม คิดเป็นร้อยละ 39

3) ประเด็นปัญหาที่เกิดจากที่บุคลากรในวัด ผลการศึกษา พบว่า โดยภาพรวมยังขาดการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารในเรื่องที่มีผลกระทบต่อคนในชุมชน สภาพแวดล้อม เนื่องจากเกรงว่าจะเสียผลประโยชน์ของวัด และไม่สนับสนุนและให้ความร่วมมือกับคนในหมู่บ้าน ให้มีการรวมกลุ่มหรือสร้างเครือข่ายภาคประชาชนในการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาวัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนา และวัฒนธรรมเท่ากัน คิดเป็นร้อยละ 47

3. ผลการศึกษาจากแบบสัมภาษณ์สำหรับผู้นำหมู่บ้าน พบว่า ส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 46-55 ปี คิดเป็นร้อยละ 40 รองลงมา มีอายุระหว่าง 36-45 ปี คิดเป็นร้อยละ 30 และมีอายุระหว่าง 56-65 ปี คิดเป็นร้อยละ 20 โดยมีระดับการศึกษาต่ำกว่า ม.3 คิดเป็นร้อยละ 60 รองลงมา ม.6 ปวช. หรือเทียบเท่า คิดเป็นร้อยละ 20 และระดับ ม.3 และปริญญาตรี เท่ากัน คิดเป็นร้อยละ 10 โดยมีอาชีพอิสระ คิดเป็นร้อยละ 70 รองลงมา ข้าราชการ ทหาร ตำรวจ เจ้าหน้าที่ของรัฐ คิดเป็นร้อยละ 20 และว่างงาน คิดเป็นร้อยละ 10 โดยมีระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในตำบลเกาะช้าง 16 ปีขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 100 และมีรายได้ต่อเดือนต่ำกว่า 5,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 30 รองลงมา 5,000-10,000 บาท 10,001-15,000 บาท และ 15,001-20,000 บาทเท่ากัน คิดเป็นร้อยละ 20 และ 20,001-25,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 10

ผลการศึกษาศักยภาพของวัดและหมู่บ้าน/ชุมชน และการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงศาสนา และวัฒนธรรมของวัดหิริญญาวาสใน 3 ด้าน ดังนี้

1) ด้านศักยภาพในการดึงดูดใจด้านการท่องเที่ยวเชิงศาสนา และวัฒนธรรม พบว่า ประเด็นศิลปวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์ ต่างมีความเห็นเดีวกันที่วัดหิริญญาวาสมีพระพุทธรูปที่สถาน ด้วยไม้ไผ่มีองค์ขนาดใหญ่ มีชื่อเรียกว่า “พระสิงห์สานชนะมาร” และในประเด็นการจัดกิจกรรม ของวัด ต่างมีความคิดเห็นว่าทางวัดได้มีการจัดกิจกรรมของวัดอย่างต่อเนื่อง และให้หมู่บ้านชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมของวัด

2) ศักยภาพในการรองรับด้านการท่องเที่ยวเชิงศาสนา และวัฒนธรรม พบว่า ประเด็นการมีสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน (น้ำ ไฟ ถนน ที่พัก) มีความคิดเห็นในประเด็นนี้ แตกต่างกัน และในประเด็นการสนับสนุนของหมู่บ้านและภาครัฐ มีความคิดเห็นในประเด็นนี้ใน ลักษณะทางหมู่บ้านได้ให้การสนับสนุนเป็นอย่างดี แต่ภาครัฐยังไม่เข้ามาให้การสนับสนุนเท่าที่ควร

3) ศักยภาพในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม พบว่า ประเด็นการจัดการดูแลรักษาและปรับปรุงสภาพแวดล้อมของวัด มีความคิดเห็นในประเด็นนี้ใน ลักษณะมีการจัดการด้านการให้ความรู้ และการสร้างจิตสำนึก โดยพิจารณาจากการดำเนินงานของ องค์กรที่ดูแลรับผิดชอบพื้นที่ ในการสร้างเสริมจิตสำนึก และการเรียนรู้ในเรื่องคุณค่าของแหล่ง วัฒนธรรมแก่นักท่องเที่ยว เจ้าหน้าที่ดูแลพื้นที่ ผู้ประกอบการ และชุมชนท้องถิ่นที่อยู่โดยรอบ แหล่งท่องเที่ยว และประเด็นบุคลากรเพียงพอต่อการให้บริการนักท่องเที่ยว มีความคิดเห็นใน ประเด็นนี้ในลักษณะการจัดการด้านเศรษฐกิจและสังคม พิจารณาจากการมีส่วนร่วมของชุมชนใน กิจกรรมการท่องเที่ยว โดยการเปิดโอกาสให้ประชาชนหรือชุมชน ได้มีส่วนร่วมในการคิด การพิจารณาตัดสินใจ การดำเนินการและร่วมรับผิดชอบในการเรื่องต่าง ๆ ที่จะมีผลกระทบต่อ ประชาชนหรือชุมชนนั้น ๆ รวมทั้งการกระจายรายได้หรือผลประโยชน์สู่ท้องถิ่น

ผลการศึกษาแนวทางในการพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม ของวัดหิริญญาวาสใน 2 ประเด็น คือ

1) ประเด็นแนวทางในการพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและ วัฒนธรรมของวัดหิริญญาวาสที่เกิดจากประชาชน พบว่า มีความคิดเห็นที่หลากหลาย ที่สำคัญ คือ ควรส่งเสริมให้วัดหิริญญาวาสเป็นศูนย์กลางของศาสนาและวัฒนธรรมของหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัด ควรให้มีหน่วยงานมาฝึกอบรมให้กับประชาชนในหมู่บ้านมีผลิตภัณฑ์สินค้าชุมชน (OTOP) เพื่อสร้างรายได้และเป็นอัตลักษณ์ของหมู่บ้านนี้ และ ควรมีการเผยแพร่ข้อมูลและ ประชาสัมพันธ์วัดหิริญญาวาสผ่านทางสื่อสารอินเทอร์เน็ตให้นักท่องเที่ยวได้รู้จักมากขึ้น ใน ยุคปัจจุบัน

2) แนวทางการส่งเสริมพัฒนารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมของวัดหิริญญาวาสที่เกิดจากบุคลากรของวัดหิริญญาวาส พบว่า มีความคิดเห็นที่หลากหลายที่สำคัญ คือ ควรจัดหาวิทยากรเพื่อให้ความรู้และความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยวในเรื่องของประวัติความเป็นมาของวัด ของพระสังฆสถาน และควรให้บุคลากรของวัดหิริญญาวาสได้ไปศึกษาดูงานของต้นแบบแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม ที่จะได้นำเอาแนวคิดหรือแนวทางมาพัฒนาวัดหิริญญาวาสให้มีการพัฒนายิ่งขึ้น

4. ผลการทดสอบสมมติฐาน โดยหาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้านศักยภาพในการดึงดูดใจด้านการท่องเที่ยว พบว่า ประชาชนเห็นว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($X=4.23$) โดยมีปัจจัยที่สำคัญ คือ ประชาชนคิดว่าพระสังฆสถานเป็นศิลปกรรมของงานหัตถกรรมที่สร้างความประทับใจแก่นักท่องเที่ยว และผู้นำหมู่บ้านชุมชน พบว่า ประเด็นศิลปวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์ ต่างมีความเห็นเดียวกันที่วัดหิริญญาวาสมีพระพุทธรูปที่สถานด้วยไม้ไผ่มีองค์ขนาดใหญ่ มีชื่อเรียกว่า “พระสังฆสถานชนะมาร” และในประเด็นการจัดกิจกรรมของวัด ต่างมีความคิดเห็นว่าทางวัดได้มีการจัดกิจกรรมของวัดอย่างต่อเนื่อง และให้หมู่บ้านชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมของวัด

จากสมมติฐานที่ตั้งไว้ว่า ปัจจัยด้านศักยภาพในการดึงดูดใจด้านการท่องเที่ยวอยู่ในระดับมาก ส่งผลต่อความสำเร็จในการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม ของวัดหิริญญาวาส ตำบลเกาะช้าง อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

อภิปรายผล

1. ระดับปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จ ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมของวัดหิริญญาวาส ตำบลเกาะช้าง อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย

กลุ่มนักท่องเที่ยว มีความเห็น โดยภาพรวม ปัจจัยศักยภาพในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงศาสนา และวัฒนธรรมในวัดหิริญญาวาส อยู่ในระดับมาก ทั้ง 5 ด้าน คือ ด้านลักษณะทางกายภาพ ด้านการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจและสังคม ด้านศิลปวัฒนธรรม และ ด้านการบริหารและจัดการ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของพระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอุ้น) (2555) และแนวคิดของชยาภรณ์ ชื่นรุ่งโรจน์ (2537, หน้า 1-27) ได้กล่าวถึงการพัฒนาการท่องเที่ยวไว้ว่าการพัฒนาจะสำเร็จได้ จะต้องพัฒนาองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยว 3 ประการ คือ (1) สิ่งดึงดูดใจจากการท่องเที่ยว (Attractions) ซึ่งอาจจะเป็นสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นหรือสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ อาจจะเป็นสิ่งดึงดูดใจเกี่ยวกับสถานที่ (Site) หรือสิ่งดึงดูดใจจากเหตุการณ์ (Events) (2) ความสำราญจากแหล่งท่องเที่ยว (Amenities) แยกออกเป็น 2 ประเภท คือ ปัจจัยพื้นฐาน อันได้แก่ การคมนาคม ยานพาหนะ ลานจอดรถ น้ำ ไฟฟ้า ระบบกำจัดน้ำเสีย ระบบกำจัดขยะ ระบบการสื่อสาร (โทรศัพท์ วิทยุฯ) และสิ่งอำนวยความสะดวก

ความสะดวก ได้แก่ ที่พักแรม ร้านอาหาร ภัตตาคาร ร้านขายของที่ระลึก สถานเริงรมย์ บริการรถเช่า บริการนำเที่ยว เป็นต้น และ (3) ความสามารถในการเข้าถึง (Accessibility) คือวิธีการเดินทางเข้าสู่แหล่งท่องเที่ยว มีความหมายครอบคลุมเรื่องของยานพาหนะ ระยะทาง ระยะเวลา ค่าใช้จ่ายในการเดินทาง ซึ่งความสามารถในการเข้าถึง มีองค์ประกอบที่ต้องคำนึงถึง 2 ประการคือ องค์ประกอบเชิงปริมาณ หมายถึง ความเพียงพอต่อความต้องการของนักท่องเที่ยว เช่น ความจุ และความถี่ของยานพาหนะ และองค์ประกอบเชิงคุณภาพ หมายถึง ความสะดวกสบายในการเดินทาง ความประหยัด และความปลอดภัย

กลุ่มประชาชน ผลการวิจัย พบว่า โดยภาพรวม ปัจจัยที่เกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมในวัดหรือธรรมสถาน อยู่ในระดับมาก ทั้ง 3 ด้าน คือ ด้านศักยภาพในการดึงดูดใจด้านการท่องเที่ยวด้านศักยภาพในการรองรับด้านการท่องเที่ยว และด้านศักยภาพในการรองรับด้านการบริหารจัดการ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอุ่น) (2555)

2. แนวทางการพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนา และวัฒนธรรมในวัดและหมู่บ้านชุมชนของวัดหรือธรรมสถาน

2.1 แนวทางในการพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมของวัดหรือธรรมสถาน มีประเด็นรูปแบบการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวของวัด ได้แก่ การจัดทำผังการใช้สอยพื้นที่ของวัดตามบทบาทหน้าที่ การจัดทำแผนพัฒนาวัดทั้งในระยะสั้นและระยะยาว และการจัดทำแผนพัฒนาฟื้นฟูวัด ในประเด็นรูปแบบการจัดการด้านระบบสื่อความหมาย ได้แก่ การจัดทำข้อมูลและฐานข้อมูลของวัดที่ถูกต้องในการเผยแพร่ให้แก่นักท่องเที่ยว บริษัทท่องเที่ยว และการเผยแพร่ในฐานข้อมูลสารสนเทศและการจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์กิจกรรมของวัดในวันสำคัญหรือเทศกาลสำคัญต่าง ๆ ในการศึกษาวิจัย พบว่า มีความคิดเห็นที่สำคัญ คือ ควรส่งเสริมให้วัดหรือธรรมสถานเป็นศูนย์กลางของศาสนาและวัฒนธรรมของหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัด ควรให้มีหน่วยงานมาฝึกอบรมให้กับประชาชนในหมู่บ้านมีผลิตภัณฑ์สินค้าชุมชน (OTOP) เพื่อสร้างรายได้และเป็นอัตลักษณ์ของหมู่บ้านนี้ และ ควรมีการเผยแพร่ข้อมูล และประชาสัมพันธ์วัดหรือธรรมสถานผ่านทางสื่อสารอินเทอร์เน็ตให้นักท่องเที่ยวได้รู้จักมากขึ้นในยุคปัจจุบัน ผลการศึกษา มีความสอดคล้องกับการศึกษาวิเคราะห์ความคิดเห็นของประชาชนของรัฐา จันทวาร พร้อมคณะ (2553) และพระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอุ่น) (2555)

2.2 แนวทางในการส่งเสริมพัฒนารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมของวัดหรือธรรมสถาน มีประเด็น ในเรื่องของการพัฒนาบุคลากรของวัดในด้านการท่องเที่ยว เช่น การจัดฝึกอบรมความรู้เกี่ยวกับมัคคุเทศก์แก่พระสงฆ์หรือบุคลากรภายในวัดและในเรื่องของ

การพัฒนาจริยธรรมการท่องเที่ยวในวัด โดยยึดหลักกัลยาณมิตร เพื่อการปรับประยุกต์ใช้ในการพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยว ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ พบว่า มีความคิดเห็นที่สำคัญ คือ ควรจัดหาวิทยากรเพื่อให้ความรู้และความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยวในเรื่องของประวัติความเป็นมาของวัดของพระสังฆาสน และควรให้บุคลากรของวัดหรือพระภิกษุสงฆ์ได้ไปศึกษาดูงานของต้นแบบแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม ที่จะได้นำเอาแนวคิดหรือแนวทางมาพัฒนาวัดหรือพระสังฆาสนให้มีการพัฒนายิ่งขึ้น ผลการศึกษาที่มีความสอดคล้องกับการศึกษาวิเคราะห์ความคิดเห็นของประชาชนของรฐา จันทวาร พร้อมคณะ (2553) และพระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอุ่น) (2555)

ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

1. ควรมีการจัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมของวัดในระดับท้องถิ่น อำเภอ และจังหวัด โดยมีแผนดำเนินงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักพระพุทธศาสนา หน่วยงานส่งเสริมการท่องเที่ยวภาครัฐและเอกชน สถาบันการศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหมู่บ้าน/ชุมชน
2. ควรมีการจัดทำการสำรวจปัจจัยที่ส่งผลสำเร็จของการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมในวัดด้านการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว รวมไปถึงการศึกษาสถาปัตยกรรมที่ขัดแย้งกับศาสนา วัฒนธรรมท้องถิ่น

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาวิจัยการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมของวัดในระดับท้องถิ่นในพื้นที่อื่น ๆ ด้วย เพื่อจะได้ทราบว่าข้อแตกต่างของเขตพื้นที่ทำการวิจัย มีผลต่อความสำเร็จในการจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนา และวัฒนธรรมหรือไม่
2. ควรมีการศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาวัดต้นแบบที่มีความสำเร็จในการจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนา และวัฒนธรรม

รายการอ้างอิง

- กรมการพัฒนาชุมชน. (2547). *แนวคิดแนวทางและกรณีตัวอย่างการดำเนินงานศูนย์ประสานของเครือข่ายองค์กรชุมชน*. กรุงเทพฯ: เอ ที เอ็น โปรดักชั่น.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2544). *แผนปฏิบัติการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติ*. สืบค้นเมื่อ 24 กุมภาพันธ์ 2558, จาก <http://www.mots.go.th/tourism/index.php>
- จริยาวัฒน์ โลหะพูนตระกูล. (2553). การศึกษาการพัฒนา และแก้ไขปัญหาชุมชนด้วยการจัดการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชน กรณีศึกษาตลาดน้ำบางน้ำผึ้ง อ.พระประแดง จ.สมุทรปราการ. *วารสารมหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติวิชาการ*, 14(27), 4.
- จิตติมา วีรภัทรพงศ์. (2546). *ความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่มีต่อการให้บริการท่องเที่ยวทางรถไฟแบบเข้าไป-เย็นกลับ ของการรถไฟแห่งประเทศไทย*. สารนิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาการตลาด. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, กรุงเทพฯ.
- จิราภรณ์ อัมพรพรวดี. (2547). *ทรัพยากรการท่องเที่ยว*. สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2558, จาก <http://elearning.spu.ac.th/allcontent/svi3114/class6.htm>
- ชยาภรณ์ ชื่นรุ่งโรจน์. (2537). *การวางแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการท่องเที่ยว. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- นงลักษณ์ จันทภากุล และนรินทร์ สังข์รักษา. (2556). การศึกษาศักยภาพในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนบ้านหัวเขาจีน จังหวัดราชบุรี. *วารสารวิทยบริการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี*, 2(24), 143-156.
- นิภาพร หนูอักษร. (2548). *ความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่เดินทางไปท่องเที่ยวจังหวัดภูเก็ต*. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการนันทนาการ. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, กรุงเทพฯ.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (2548). *การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิชาการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- ปราโมชน์ รอดจำรัส. (2553). *พฤติกรรมนักท่องเที่ยว*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ปาน กิมปี. (2540). *การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน*. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาศึกษา. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2543). *กระบวนการพัฒนาและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

- พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอุ่น). (2547). *เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ*. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข.
- พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอุ่น). (2555). *การพัฒนารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: โครงการวิจัยอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและบริการ.
- พลอยศรี โปราณานนท์. (2544). *การท่องเที่ยวเบื้องต้น*. เชียงใหม่: มิ่งเมือง.
- มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี. (2550). *ทรัพยากรการท่องเที่ยว*. สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2558, จาก http://dit.dru.ac.th/home/023/travel_resource/index.html.
- รฐา จันทวารา พร้อมคณะ. (2553). *แนวทางการยกระดับศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเพื่อเพิ่มมูลค่าและคุณค่าของการท่องเที่ยว จังหวัดอุบลราชธานี*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- รพีพล ยูวะนิคม. (2537). *การประชาสัมพันธ์ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย*. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิเทศศาสตร์. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- ระพีพรรณ ทองหล่อ และคณะ. (2545). *การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมที่เป็นผลจากการท่องเที่ยว: กรณีศึกษาจังหวัดน่าน*. รายงานการวิจัย. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคาแหง.
- ราณี อธิชัยกุล. (2546). องค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยว. ใน *เอกสารชุดฝึกอบรมทางไกลหลักสูตรการจัดการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน* (หน้า 75). กรุงเทพฯ: สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา.
- รุ่งกานต์ มงคลวีราพันธ์. (2542). *การวิเคราะห์การสื่อความหมายของโปสเตอร์ในการรณรงค์ส่งเสริมการท่องเที่ยวของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยระหว่างปี พ.ศ.2530-2542*. วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชานิเทศศาสตร์ธุรกิจ. มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์, กรุงเทพฯ.
- วรางคณา รัตนรักษ์. (2540). *กระบวนการสื่อสารมวลชนเพื่อการรณรงค์โครงการไทยเที่ยวไทย*. วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาสื่อสารมวลชน. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- ศิริ ฮามสุโพธิ์. (2539). *สังคมวิทยาการท่องเที่ยว*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์ส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพชุมชน.
- ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ. (2541). *การบริหารการตลาดยุคใหม่*. กรุงเทพฯ: ซีระฟิล์มและไซเท็กซ์ จำกัด.

- สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว กรมการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2557). *คู่มือประเมินมาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 2). สืบค้นเมื่อ 16 พฤษภาคม 2558, จาก <http://newdot2.samartmultimedia.com/home/details/11/7/215>
- สุดาพร วรพล. (2540). การจัดการการท่องเที่ยวและมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ. *อุตสาหกรรมท่องเที่ยว 2*. (เมษายน-มิถุนายน).
- อรุณรุ่ง วงศ์กั๊ว และคณะ. (2555). *การพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเขตกรุงเทพมหานครในกลุ่มนักท่องเที่ยวต่างชาติ*. สืบค้นเมื่อ 16 พฤษภาคม 2558, จาก <http://www.ssru.ac.th>
- อิทธิชัย สีดำ. (2552). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จในการนำนโยบายเสริมสร้างสันติสุขในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ไปปฏิบัติ: ศึกษากรณีผู้นำนโยบายไปปฏิบัติในจังหวัดปัตตานี. *วารสารวิทยบริการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี*, 1(21), 87-109.
- อุดม เขยกีวงษ์ และคณะ. (2548). *การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ*. กรุงเทพฯ: แสงดาว.
- Alan, C. (2003). *Principles of tourism: a New Zealand perspective* (6th Ed). Auckland: Pearson Education.
- Branford, Malcolm and Lee, Ean. (2004). *Tourism and Cultural Heritage in Southeast Asia*. Bangkok: SEAMEO-SPAFA.
- Cros, D. H. and McKercher, B. (2015). *Cultural Tourism*, 2nd Ed. New York: Routledge.
- Godfrey, K and Clarke, J. (2000). *The Tourism Development Handbook*. London: Cassell.
- Holloway, J. C. (2002). *International Journal of Tourism Research*. Retrieved January 15, 2015, from onlinelibrary.wiley.com
- Hornemans, L. (2006). Profiling the Senior Traveler: An Australian Perspective. *Journal of Travel Research*, 41(1), 23-38.
- Jafari, J. (1977). Jamaica: Why don't you stop and say hello?. *Annals of Tourism Research*, 4(5), 295-298.
- Likert, R. (1961). *The Method of Constructing and Attitude Scale, Reading in Attitude Theory and Measurement*. New York: Wiley & Son.
- Mancini, M. (2005). *Access introduction to travel and tourism*. Australia: Thomson/Delmar Learning.
- Mcintosh, R. W., Goeldner, C. R. and Ritchie, Jr. B. (1995). *Tourism: Principle, Practices and Philosophies*. New York: John Wiley & Sons.
- Morgan, N. and Prichard, A. (2000). *Advertising in tourism and leisure*. Oxford: Butterworth-Heinemann.

Swarbrooke, J. and Horner, S. (2001). *Business Travel and Tourism*. Oxford: Butterworth-Heinemann.

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2004). *Impact: The Effects of Tourism on Culture and the Environment in Asia and the Pacific: Tourism and Heritage Site Management in Luang Prabang, Lao PDR*. Bangkok: UNESCO.